

โคมไฟศรีล้านนา

ประวัติความเป็นมา

การทำโคมไฟของจังหวัดเชียงใหม่ ถือเป็นงานประณีตศิลป์ประเภทหัตถกรรมอย่างหนึ่งที่จัดเป็นศิลปประจำท้องถิ่นทางเหนือ สำหรับการทำโคมไฟของตำบลบ้านแหวน หรือที่เรียกกันในหมู่บ้านว่า โคมไฟศรีล้านนา เริ่มต้นที่หมู่บ้านคู หมู่ที่ 11 โดยแม่อุ้ยคำเอ้ย สมวงศ์ อายุ 61 ปี เล่าให้ฟังว่า การทำโคมไฟศรีล้านนา ที่มีอุ้ยคำเอ้ย สมวงศ์ เป็นผู้คิดริเริ่มทำขึ้นมาเป็นคนแรกในตำบลบ้านแหวน โดยได้เรียนรู้มาจากผู้เฒ่าผู้แก่ผู้รู้อื่น ๆ ในอดีต ซึ่งแม่อุ้ยคำเอ้ยได้นำวิธีการที่รู้มาเดิม ๆ มาประยุกต์ทำให้โคมไฟมีความสวยงามและเหมาะสมกับยุคสมัยและการใช้งาน จนได้รับรางวัลเป็นสินค้าโอท็อปของอำเภอหางดง

แต่เดิมการทำโคมไฟยังไม่มีใครคิดจะทำเป็นอาชีพหลัก เพราะทุกครัวเรือนจะยึดการทำนาเป็นอาชีพหลัก แต่เมื่อหมดฤดูกาลทำนาแล้ว ชาวบ้านในหมู่บ้านก็ไม่มีอะไรทำกัน จึงร่วมกันคิดจะผลิตสินค้าออกมามากหลายชนิด รวมทั้งการทำโคมไฟศรีล้านนาด้วย แต่ในที่สุด ชาวบ้านก็คิดว่าการทำโคมไฟเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่เหมาะสมที่สุดสำหรับหมู่บ้าน เพราะสามารถหาตลาดได้ไม่ยาก ขายได้นำรายได้มาสู่ชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังสามารถผลิตโดยดัดแปลงลวดลายรูปทรงใหม่ๆ ของโคมไฟให้เหมาะสมยุคสมัยและเทศกาลต่างๆ ได้ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเทศกาลลอยกระทง ตรุษจีน จะมีการสั่งสินค้าชนิดนี้เข้ามามากจนประคิษฐ์ไม่ทัน

การทำโคมไฟศรีล้านนาในอดีตจะใช้วัสดุที่มีอยู่ในชุมชนมาประคิษฐ์เป็นโคมไฟ แต่ปัจจุบันได้มีการประยุกต์ทั้งวัสดุที่ใช้ทำ รวมทั้งเครื่องมือต่าง ๆ โดยมีรายละเอียดและขั้นตอนในการทำดังนี้

วัสดุที่ใช้ทำ

1. ไม้ไผ่
2. เหล็กเส้นดัด
3. กาว
4. น้ำยา
5. กระดาษ (ส่วนใหญ่จะเป็นกระดาษสาสีขาว และกระดาษทองไว้ใช้ตกแต่งลาย)

ขั้นตอนในการทำโคมไฟ

1. นำไม้ไผ่มาผ่าและเหลาให้เป็นเส้นโดยให้มีความหนา - บางและขนาดความยาวพอเหมาะ ซึ่งในอดีตการผ่าไม้ไผ่ให้เป็นเส้นนั้นจะใช้มือทำเองทั้งหมด แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนมาใช้เครื่องจักรแทน การผ่าไม้ไผ่เป็นเส้นและเหลาให้มีขนาดตามที่จะใช้ เรียกว่า การจัก
2. เมื่อจักเป็นเส้น ๆ เสร็จแล้วนำไม้ไผ่ที่จักแล้วไปแช่ในน้ำปูนในเพื่อป้องกันมอด หลังจากนั้นก็นำขึ้นมาตากให้แห้ง
3. ขั้นตอนไปเป็นการขึ้นรูปโคมไฟซึ่งจะใช้เหล็กตัดมาเป็นโครงโดยการนำเหล็กมาดัดให้เป็นรูปทรงต่าง ๆ ตามที่ต้องการ แล้วก็ลงมือสานโครงไปตามรูปทรงนั้น ๆ การเชื่อมยึดโครงจะใช้กาวเป็นตัวยึดแล้วนำโครงที่ขึ้นไว้ไปชุบน้ำยาและฝึ่งทิ้งไว้หนึ่งคืนให้แห้ง
4. เมื่อโครงที่ฝึ่งทิ้งไว้แห้งดีแล้ว ก็เป็นขั้นตอนการติดกระดาษ ซึ่งถือว่าเป็นขั้นตอนที่ต้องใช้ความประณีตละเอียด ผู้ทำจะต้องใช้ความอดทนสูงมาก รวมทั้งต้องมีสมาธิที่ดี เพราะจะต้องดึงกระดาษให้ตึงไปตามขอบของโครงโคมไฟ การติดกระดาษจะต้องติดกระดาษให้ตึงทุก ๆ ด้าน มิฉะนั้นกระดาษจะมีรอยย่น ไม่สวยงาม สินค้าก็จะไม่ได้คุณภาพ ได้ราคาไม่ดี กระดาษที่ใช้ติดโคมไฟจะใช้กระดาษสา ซึ่งเป็นกระดาษที่ผลิตขึ้นในท้องถิ่นและนิยมใช้กันมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย วัสดุต่าง ๆ เหล่านี้ในสมัยก่อนก็จะลงมือทำเองทั้งหมด เช่น กระดาษสา เป็นต้น สำหรับปัจจุบันก็จะสั่งซื้อเพราะประหยัดเวลาและมีราคาต้นทุนถูกกว่าทำเอง
5. เมื่อติดกระดาษตามโครงของโคมไฟเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะลงมือตกแต่งลวดลาย ของดั้งเดิมจะนิยมตกแต่งเฉพาะบริเวณขอบของตัวโคมไฟ แต่ปัจจุบันมีการประยุกต์ใช้ลวดลายที่หลากหลายมากยิ่งขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับเทศกาลของการใช้งาน สำหรับสีของกระดาษที่ใช้

ตกแต่ง มักจะนิยมใช้กระดาษสีทอง สีเงิน โดยติดตามขอบของโคมไฟ ปัจจุบันมีการใช้สีสันทึกลากหลายมากขึ้น และติดตามบริเวณตัวโคมไฟเพื่อให้เกิดลวดลายที่สวยงาม ซึ่งถือว่าการประยุกต์ให้เหมาะสมกับปัจจุบัน เทคนิคการตัดลวดลายที่จะใช้ในการตกแต่งนั้นจะเน้นว่าหากเป็นโคมไฟในแบบดั้งเดิม (แบบเก่า) ที่เคยทำมาก็จะเป็นลวดลายเรียบ ๆ ใช้สีทอง, สีเงิน เป็นหลัก แต่หากเป็นโคมไฟประยุกต์ ก็ตัดลวดลายให้ออกมาดูแล้วไม่เหมือนลายที่อื่น ใครคิดว่าสวยงามก็คิดมา และสวยอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับเทคนิคการตัดลวดลายอีกว่าจะคิดอย่างไร ตัดขึ้นหรือตัดเฉียง คิดแล้วเรียบหรือไม่เรียบ ก็อยู่ที่ฝีมือของช่างแต่ละคนลวดลายที่ใช้ทำจะมีเส้นลายไทยเป็นส่วนใหญ่ ในอดีตโคมไฟชนิดนี้จะมีที่ใช้สำหรับใส่เทียน ขี้ผึ้งไว้จุดให้ความสว่าง แต่ปัจจุบันโคมไฟศรีล้านนาได้มีการออกแบบให้นำมาใช้กับหลอดไฟในปัจจุบันที่สามารถนำไปใช้ติดตามบ้านเรือนและร้านค้าต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม ระยะเวลาในการผลิตโคมไฟแต่ละอันต้องใช้เวลาานพอสมควร ดังนั้นในการทำแต่ละครั้งก็จะทำครั้งละมาก ๆ เพราะแต่ละขั้นตอนมีวิธีการยุ่งยาก ดังนั้นหากจะทำครั้งละ 1 อัน จะไม่คุ้มค่าเวลาในการเตรียมวัสดุต่าง ๆ

โคมไฟศรีล้านนาของหมู่บ้านคู (หมู่ 11) ต.บ้านแหวน ได้รับความนิยมาจากหมู่บ้านในตำบลเดียวกัน และต่างตำบล หลักจากได้รับการคัดเลือกให้เป็นผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP ดีเด่น ของตำบลบ้านแหวน ความนิยมจึงมีมากขึ้น จำนวนการสั่งซื้อสินค้ามีเพิ่มขึ้นทั้งจากพื้นที่อื่น ๆ เช่นจังหวัดลำพูน จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย หากเป็นในช่วงเทศกาล จะทำส่งไม่ทัน สำหรับราคาที่ขายก็คิดเป็นขนาดธรรมดา ต้นทุนจะอยู่ที่ 25 บาท / ใบ แต่ราคาขายส่งอยู่ที่ 50 บาท / ใบ ทำให้ผู้เข้าร่วมทำซึ่งเป็นกลุ่มอาชีพสามารถมีอาชีพที่เลี้ยงตนเองได้

ปัจจุบัน การทำโคมไฟศรีล้านนาของบ้านคู (หมู่ที่ 11) ตำบลบ้านแหวนได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวน โดยเริ่มแรกจะอุดหนุนผ่านมาจากกลุ่มแม่บ้าน โดยจัดสรรมาให้เป็นงบลงทุน โดยได้จัดซื้อเครื่องมืออุปกรณ์การทำโคมไฟมาให้ พร้อมทั้งกระตุ้นให้กลุ่มแม่บ้านเป็นองค์กรที่เริ่มทำโดยให้สมาชิกร่วมกันลงหุ้นคนละ 100 บาท ในช่วงแรก ๆ ก็มีสมาชิกร่วมกันเยอะมาก แต่นานไปจำนวนผู้เข้าร่วมกลุ่มก็ลดลงเรื่อย ๆ แต่ก็ยังมีความยินดีลงหุ้นให้เพียงแต่ไม่มาทำ ปัจจุบันกลุ่มแม่บ้านที่ทำโคมไฟศรีล้านนาก็เหลือเพียง 6-7 คน ซึ่งเป็นกำลังหลักในการผลิตและสร้างงานสร้างเงินสร้างชื่อเสียงให้กับหมู่บ้านตนเอง

นอกจากนี้กลุ่มแม่บ้านประคิษฐ์โคมไฟศรีล้านนาก็ยังมีกิจกรรมสืบทอดภูมิปัญญาในการทำโคมไฟให้แก่เยาวชนในตำบลบ้านแหวน โดยการช่วยสอนให้นักเรียนที่สนใจ เช่น โรงเรียนบ้านสันป่าสัก โรงเรียนสันผักหวาน โรงเรียนช่างคำ เป็นต้น การสอนนักเรียนนั้นโรงเรียนจะเป็นผู้นำนักเรียนมาเรียนรู้ที่หมู่บ้าน ดังนั้นจึงถือได้ว่าปัจจุบันบ้านคู (หมู่บ้านที่ 11) เป็นแหล่งการเรียนรู้ให้แก่เยาวชนทั้งในตำบลและนอกตำบล นอกจากนี้กลุ่มแม่บ้านนี้ยังได้จัดทำประชาสัมพันธ์ โดยมีการประกาศ

เสียงตามสายของหมู่บ้าน สำหรับผู้สนใจทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ให้มาฟัง ทำและเรียนรู้ได้ ซึ่งแหล่งการเรียนรู้เป็นที่ที่บ้านของอัยคำอ้าย สมวงศ์ นั่นเอง

รูปภาพแสดงขั้นตอนการประดิษฐ์โคมไฟตรีล้านนา ต.บ้านแหวน (หมู่ที่ 11)

1. การจัก

1. การขึ้นรูปโคมไฟ

3. นำโครงโคมไฟไปตากให้แห้ง

4. การติดกระดาษ

5. การตกแต่งลวดลาย